فوکۆ و ئاگامبێن: فەلسەفەی پزیشکی و ڕەخنەکردنی پزیشکیپەرستی -10- ... ئازاد حەمە

بەشی دەیەم

پێشەکی: ڤایرۆس شتێکی تازە نییە بۆ فەلسەفە

ژێرخانی هزریی ئەم بەشەی نووسینەکەمان لەوەوە خۆی واڵادەکات کە، بەچوونی فەیلەسوفەکان مانای بە نەشونمای تێگەیشتنی هزری پزیشکی و تەندروستی هەبووە و پزیشکی کلینیك (Clinic) ی و توێژینەوەی کلینیکیش تادەگاتە ئێتیکی پزیشکی خستەتەژێر دیدگای چاودێری خۆیەوە. بۆیە بۆ فەلسەفە شرۆڤەکردنی دەسەڵاتی پزیشکی، سیاسەتی تەندروستی و تێگەیشتن لە ڤایرۆس شتێکی نوێ نییە. ڤایرۆس، کە بەشێکە لە مێژووی بوونمان، لەناو خانەخۆی تردا دەژیت و بەردەوامی بە هەبوونی خۆی دەدات، وەکیتریش سێستەمی ژینگەیی گەردوون بەجۆرێکە لە سەرهەڵدانی ڤایرۆس و دروستبوونی بەکتریاکان بەدەرنییە. بوونی ڤایرۆس ئاماژەیە لەسەر ژیان، جووڵەی زیندەکان و دروستبوون و کاری خانەکان. هەرچی فەلسەفەیە پێیوایە مێژووی کۆمەڵایەتی ڤایرۆسەکان دەمانباتەوە شوێنێکی تر کە هەمان شوێنی ڕاڤەکردنی فەلسەفیانەی ڤایرۆسەکان نییە. بایەخدانی زانستە سروشتییەکانیش لە پاش سەردەمی ڕۆشنگەرییەوە بە ژیاندۆستی(Vitalism) فەلسەفەی زۆرتر لە زیندەوەرناسی(Biology) نزیککردەوە. یەکێك لە لێکەوتەکانی پەتای کۆرۆناش، کە بە ڤایرۆسە زیرەکەکە ناوی ڕۆشتووە، ئەوەیە کە ڕەوشی تەندروستی بووە بابەتی مشتومڕ و پزیشکیش وەك زانستێکی موقەدەس خۆی نمایشکرد. ئەمەش وایکردپاراستنی ئاسایشی گشتی لە گوزارەی ئاسایشی تەندروستیدا خۆی چڕبکاتەوە و ئاسایشی ژیانی (Biosecurity)یش بەسیاسیبکرێت و هەرهەمووش لەوسەرەوە بە"ماسکەکی تەندروستییەوە بناسرێنەوە". هەر لەم ڕێگایەوە دەزەکی ئەوتۆی تەندروستی سیاسیئامێزانە هاتەپێشەوە کە "ناسنامەی ڕەوشتی و ناسنامەی تەندروستی" ڕووبەڕووی یەکدیببنەوە. بۆیە ناکرێت لە دۆخێکی وادا بکەوینە ناو بەهەڵەلێکدانەوەی پەتایەکی

بەجیهانگیریکراو و خۆشمان بە بیانووی نالۆجیکییەوە سەرقاڵبکەین. جێگەی سەرسوڕمانیش نییە ئەوەی ئێستا لەژێرسایەی پەتای کۆرۆنادا دەگوزەرێت بۆ بیرمەندان"قەیرانێکی بایۆلۆژی جیهانگیرییە" و لەیەکاتیشدا مێژووی زانست و فەلسەفە پێماندەڵێت، پەتاکان بەپێی مێژووی سەرھەڵدانیان سنوری تەشەنەسەندن و کارتێکردنیان دیاریکراو نییە و جەنگیش لەگەڵ پەتاکانا بێکۆتایە و بوونەوەرەکانیش لەت□ك قایرۆس و بەکتریاکانا دیرۆکێکی کۆنیان هەیە. ڕوونیش نییە وانە وەرگرتنی مر□ق□کان لە نەخۆشییەکان چ جۆرە وانەیەك دەبن: ڕەوشتی یان د□رروونی، بایۆلۆجی یان ئاینی؟لەسەر ئەم بنەمایە، لەم بەشەدا، بەشێك لە پرسیارە لێڵە سیاسی و وەڕسکەرەکان تایبەت بە پەتای کۆرۆنا و بابەتی تووشبوونی دەرد و تۆقانی تەندروستی لەڕێگای شیکارییە فەلسەفییەکانی فوکۆ و ئاگامبێنەوە وەڵامد□ینەوە و دەشیانکەین بە کۆڵەکەی سەرەکی ئەو باسانەی لەم بەشە تێڕامانی لەبارەوە دەکەین. پێشمانوایە خوێنەر پێویستە بە وریاییەوە مامەڵە لەگەڵ پاشماوەی ئایدیای نیولیبرالیزم و تارمای هزری سیاسی کارل شمیت Schmitt لە لێکدانەوەکانی فوکۆ و ئاگامبێن دا بکات.

فەلسەفەی پزیشکی

هزری پزیشکی بەشێکە لە مێژووی هزری زانستی. مامەڵەی فەلسەفەش لەتەك هزری زانستی یان لەتەك پرسیارە بایۆ-کیمیای و جیۆ-فیزیاییەکان بۆ سەرەتای دەرکەوتنی فەلسەفە دەگەڕێتەوە. لێرەوە بەوە دەگەین کە زانست کەوتنە فەلسەفەوە پیشەی فەیلەسوفەکان(بەتایبەت فەرەنسییەکان)بووە و پزیشکیش یەك لەو زانستانە بووە فەلسەفە خستوویی□تەناوخۆیەوە. جگەلە پزیشکی بیرکاری،فیزیاش شوێنیان لەناو فەلسەفەدا هەمیشە دیاربووە. کەوابو□ت، مانای فەلسەفە بۆ پزیشکی تەنیا لە پزیشکیدا قەتیسنابو□ت بگرە گشت زانستە سروشتیی□کانیش دەگرێتەوە. دیرۆکی پێکەوەلکانی فەلسەفە و پزیشکیش وەك دوو دیسیپلینی زانستی لەگەڵ تێگەیشتنی فەلسەفییانەی هێپۆکراتێس (Hippocrates) و گالێن (Galen) (یان جالینو□س) بۆ پزیشکی دەستپێدەکات کە تا هەنووکەش جێگای لەناو فەلسەفەی پزیشکیدا بەرچاوییە. لە فەلسەفەی پزیشکیدا لێکۆڵینەوە لە کاری پزیشکی گرنگی خۆی هەیە و پەل هاویشتنی فەلسەفەش بەرەو تێگەیشتن لە سروشتی بوونی مر□یمان بەشێکە لەو گرنگییە. شوێنی فەلسەفە لە پزیشکیدا ئاوێتەبوونی دوو دادوەرییە ،فەلسەفی-پزیشکی، کە ئەو دوو دادوەرییەش بۆگەیشتنن بە ڕاستیەکی فەلسەفی-پزیشکی، کە ئەوەش گەیشتنە بە دەستنیشانکردنی ئازار(ئێش)لە جەستەی ناساغدا.

لێرە پێویستە وتن بێتەسەر پاتۆلۆجی (Pathology) کە زانستی نەخۆشیناسییە و دەبێتە دوو بەشەوە: زانستی هۆکاری نەخۆشی (Etiology) و زانستی پۆلینکردنی نەخۆشی (Nosology) . هۆکارناسی نەخۆشییەکان پشت بە جوگرافیای جەستەی نەخۆش دەبەستێت. شوێنی نەخۆشی لە جەستە ئەو جێگایەیە نەخۆشیەکە خۆی تیامەڵاس□دات و دیاریکردنیشی جوگرافیای جەستەی نەخۆش ل□ بەردەم توێکاری پزیشکی دەخاتەسەرپشت. لێرەوە پەیوەندی پزیشکی بە ئازار و نەخۆشییەوە ڕەهەندی تری تێکەوت و پاتۆجێن یان نەخۆشخەر (Pathogen) لەگەڵ زاراوەی نیشانە (Symptom) ، نیشانەکانی نەخۆشی، پێکەوە ئیشیان لەسەر ناساغی(Illness)، نەخۆشی (Disease) و پەتا بەجۆرێکی سێستەماتیکی پزیشکییانە کرد. مێژووکردانی پزیشکیش کە زانینێکی زۆرمان لەسەر دەرکەوتنی نەخۆشیە نوێکانی پاش سەرھەڵدانی کۆمەڵگەی پیشەسازی دەدەنێ هێما بۆئەوە دەکەن کە لە کۆتای سەدەی نوزدە بەولاوە فەلسەفە زۆرتر لە پزیشکییەوە نزیکبووەوە تا فیزیا و ئەمەش زەمینەی بۆ گەشەی فەلسەفەی پزیشکی و فەلسەفەی زیندەوەرناسی شیاوترکرد. پردی نێوان فەلسەفە و زانستیش لەمیانەی زیندەوەرناسی و کارئەندامزانییەوە(فسیۆلۆجی) بەجۆرێك کارابوو فەلسەفەی سەرگەرمی بیرکردنەوەی ترکرد.

سەرباری هەموو ئەوانەی وترا، لەگەڵ دەرکەوتنی کۆرۆناڤایرۆس فەلسەفە و پزیشکی، دواتر بیرکردنەوەی فەلسەفی و بیرکردنەوەی پزیشکی، زۆرتر لەیەك نزیکبوونەوە. دیرۆکی پەیوەندییەکەشیان بۆ ئەو دەمانە د□گ□□□□ت□وە کە فەیلەسوف بە حەکیم ،دانا (Sophon) ، ناوزەدکراوە. ڤیتاگۆراس (Pythagoras) یش حەکیمە پزیشکەکە بووە. حەکیم ئەو کەسە بووە دانایی و زانینی لەسەر گشت هەبووە: خوا، ئ□□ش، کەشوهەوا، ڕەوشت، گەردوون، نەخۆشی،دادپەروەری و…هتد. ئێستاشی لەگ□□ ب□□ت یەکلانەبوەتەوە هێپۆکراتێس فەیلەسوف بووە یان"یەکەم دامەزرێنەری قووتابخانەی پزیشکی"لە یۆنانی کۆن! لەناو دە کولتوورە کۆنەکەی مرۆڤایەتیش""میزۆپۆتامیا، هیندۆس، میسری کۆن ،مایا ،چینیەکان، یۆنانی کۆن، فارس، ڕۆما، ئازتێك (Aztec) و ئینکان (Incan) پەیوەندی نێوان فەلسەفە و پزیشکی لێکترادانەبڕاوبوونە. جێیگومانیش نییە، ناوی فەیلەسوف و پزیشك لەگەڵ گەشەی شارستانی کاری جیایان گرتە ئەستۆ و دەرکەوتنی تێکنەلۆژیای زانیاریش ئاقاری تری بەم پەیوەندییەدا و لەناو پزیشکیشدا"دوکتۆر"نازناوێکی تر و ئەرکێکی تری بۆدیاریکرا، کە هەمان ئەرکە کلاسیکەکەی نییە.

پارسەنگیەکەی ناو فەلسەفە، لەدیدی ژۆرژ کۆنگیلێمی (Georges Canguilhem) مامۆستای ف□وکۆ، بە نزیکبوونەوە لە زانستەکان

ڕێکدەخرێتەوە کە ئەمە لایەنێکی تری ئەم باسەی□ پ□یوستە لێرە تایبەت بە فەلسەفەی پزیشکی، یان پەیوەندی نێوان فەلسەفە و پزیشکی، باسبکرێت. زیندەوەرناسی نەك هەر زانستی هاوبەشی نێوان فەلسەفە و پزیشکییە، بەڵکو زانستی هاوبەشی نێوان فوکۆ و ئاگامبێنیشە. قەرزاری تێۆریی ئاگامبێن بۆ فوکۆ بۆ ت□م□ای سیاسەتی ژیانی(Biopolitics) دەگەڕێتەوە کە بەبێگومانەوە بانکی مەعریفی فوکۆ لەم بارەیەوە پڕە لە یەدەگی هزری کە دواتر ئەو لایەنە لەسەر دەستی ئاگامبێن وەبەرهێنانی تری تێداکرا. پێش فوکۆش بەشێك لەو بیرمەندانەی مەیلیان بۆ تیۆری زانین(Epistemology) و فەلسەفەی زانست هەبووە لەڕێگای زیندەوەرناسییەوە پەیوەندی نێوان فەلسەفە و پزیشکییان سازاندووە. لەم ڕوەوە کۆنگیلێم، کە مامۆستا تێزی دکتۆرانامەکەی فوکۆ بووە، چاترین نموونەیە و کارە ناسراوەکەشی لەسەر نەخۆشیناسی(پاتۆلۆجی)باشترین بەڵگەیە. لێرەوە دەشێت بوترێت، لە 70 ساڵی ڕابردوودا لەناو بیریارانی فەرەنسی مێژووی پزیشکی و مێژووی زیندەوەرناسی کە بەشێکن لە مێژووی زانست لەسەر دەستی کۆنگیلێم دەرگا لە فەلسەفاندنێکی زانستی دەکاتەوە. لەوێ پرسیاری فەلسەفی د□ب□□ت بە پرسیاری پزیشکی و بایۆلۆژی، لێ وردەکاریەکانی پەیوەندی نێوان فەلسەفە و زانستە سروشتییەکان و کێن ئەوانەی، لە ڕوویی مێژووییەوە، هزری ئەم پەیوەندییە پێکدێنن بۆ نووسینیترمان هەڵدەگرین.

فوکۆ: لەدایکبوونی هزری پزیشکی و کلینیك

ئەستێرەی هزریی فوکۆ لەگەڵ بڵاوبوونەوەی کۆرۆنا لە درەوشانەوەدا بوو و پەتای کۆرۆناش گفتوگۆکانی فوکۆیان سەبارەت بە مەرگ، درکی پزیشکی، لەدایکبوونی کلینیك و نیشانەکانی نەخۆشی وروژاندەوە. ئەمە وادەکات بێژین، لەسەر دەستی فوکۆ پزیشکی و سیاسەت ،پزیشکی و فەلسەفە پێکەوە بابەتی بایۆپۆلیتیك و بایۆئێتیك، ڕەوشتیبایۆ (Bioethics) دەوروژێنن. ئەمەش لەب□ر□ئ□وەی مێژوو و سێستەمی هزر لەسەر دەستی فوکۆ لە شوێنێکی بەرتەسکدا نەوەستاوە و پەل بەرەو دیسیپلینەکانی تریش دەهاوێت و، پەیوەندی نێوان بایۆلۆجی و فەلسەفە، نێوان پزیشکی و فەلسەفە تادەگاتە فەلسەفە و مێژووی زانستیش لێکدەئاڵێنێت. هەر لەوێندەرێش نەخۆشی و پزیشکی، ساغ و ناساغ (نۆرمال و نانۆرمال)لە چوارچێوەی مێژووی هزر □اق□د□کرێن و دیدێکی فوکۆیانە بۆ واتای ساغ و ناساغ هاوکات بۆ نەخۆشیناسی سەرهەڵدەدەن. فوکۆ لە ڕێگای ناسنامەی نەخۆشییەوە توێژینەوەی فەلسەفی و زانستی پزیشکی پێکەوەگرێدەداتەوە و لەدایکبوونی

کلینیکیش دەکاتە بناغە بۆ هەڵکۆڵین(ئارکیۆلۆجیای) لە درکی پزیشکی کە ئەوەش هەوڵێکە بۆ چوونە نێو بابەتە پزیشکییەکان (درم، جەستە، بیماری، ئێش و…). سەرباریئەوە، خستنەڕووو و پێشاندانی نەبینراو لە بواری پزیشکی هەوڵێکی تری فوکۆیانەیە بۆ وەستان لەسەر ژیانی ناوەوەی ئەم بوارە و ئاشکراکردنی پەیوەندیشی بە دەسەڵاتی سیاسییەوە، چونکە بینراو/نەبینراو لە پزیشکی سنوری تەندروست/ناتەندروست، نۆرمال/نانۆرمالیش ئاشکرادەکات. بەمجۆرە ئەو دەمەی مرۆڤی ناساغ دەبێتە بابەتی بواری توێکاری پزیشکی ئەم پرسیارەمان لادروستدەبێت: چی لەو جەستە بیمارەدا دەگوزەرێت کە توێکاری تیادەکرێت؟
بۆ فوکۆ دەرکەوتنی کلینیك فۆڕمێکە لە زانین و جۆرە کارکردنێکی فوکۆیانەشە لەسەر(نەخۆشی و مەرگ). ئەمەش داوادەکات شوێنی نەخۆش لە کۆمەڵگە و بابەتی مەرگ وەك باسێك لە خراپە بخرێتەبەرباس. فوکۆ لە ئامادەبوونی مەرگ لەناو هزری پزیشکی بەو ڕاستییە دەگات کە پزیشکی”زانستی تاك”ە. واتە پزیشکی ئەو زانستەیە شیکاری لەسەر خودی تاك دەکات. سەرەڕای ئەمانە، فوکۆ ئاماژە بە گرنگی پزیشکی لە دامەزراندنی زانستە مرۆییەکانیش دەدات. لەمحاڵەتەدا پزیشکی وەك زانستێکی پۆزەتیڤ دەخرێتەڕوو کە گرنگی نەك هەر مێتۆدۆلۆجی بگرە ئەنتۆلۆجیشی هەیە. واتە، بۆ فوکۆ پزیشکی وەك زانست کاریگەری لەسەر گشت تەلارسازی زانستە مرۆییەکان هەیە و نزیکترین زانستیشە لە ئەنترپۆلۆجییەوە(مرۆڤناسییەوە). لەسەر قسەی فوکۆ کەسانێکی وەك(فرۆید، جاکسەن و بیشا Bichat) لەناو کولتووری ئەوروپایی تەنیا فەیلەسوف نەبوونە بگرە پزیشکیش بوونە. ئەم کولتوورەش کە هزری پزیشکی بە کردەی فەلسەفییەوە گرێداوە دیدگای دانسقەی لەبەرهەمهێناوە.
لە ڕێگای شیکردنەوەی نەخۆشیناسییەکانی فوکۆوە لەوە حاڵیدەبین، درم بە حاڵەتێك و دوان و سیان دروستنابێت. نەك هەر ئەوە بگرە فوکۆ سەبارەت بە دروستبوونی درم باس لە ئاگایی مێژوویی و جوگرافیش دەکات. واتە ژینگە و ئاو و هەوای شوێنەکان کاریگەری خۆیان لەسەر بڵاوبوونەوەی درم دادەنێن. درمەکان بە هەمان نیشانە(سیمتۆم)لە کەسەکانا دەرناکەون. تەمەن،ڕەگەز، توانای بەرگری جەستەکان هەموو ئەمانە کاردانەوەی خۆیان لەسەر ئیشکردنی درمەکان لەسەر جەستەی مرۆڤەکان هەیە. نەك هەر ئەوانە ،بەڵکو گەرما، سەرما، شەداری، وشکیش کاردانەوەی خۆیان لەسەر بڵاوبوونەوەی درمەکان هەبووە. سەرەڕای ئەمانە فوکۆ مێژووی درم وەك بەشێك لەو گفتوگۆیانە دەخاتەڕوو کە تایبەت بە هزری پزیشکی کاریتیاکردون. ئەمە وادەکات پزیشکی لە دیدی ئەم بیرمەندە بێ لایەن نەبێت و لەناو

ستاتۆس(کیان)ێکی سیاسیانەشدا جێیبکاتەوە و ئەو ئاگاییە پزیشکییەش کە لەدوای سەدەی نۆزدەوە دروستبووە واوەنابکات کە شوێنێکی تری بە پزیشکی نەخساند. ئەم شێوە ئاڤکردنە بەو مانایەش دێت، ناوی دەوڵەت بە نەخۆشیناسی درمەوە بلکێت، دەرکەوتن و بڵاوبوونەوەی درمیش بەهۆندی سیاسی و ئابووری لەبکەوێتەوە. بەیە درمناسی دەچێتە خانەی گرنگیپێدانی دەوڵەتیەوە. لەسەرەوە دەوڵەت کار لەسەر بڵاوکردنەوەی ئاگای سەبارەت بە درم دەکات، ئەمبێتە ئەمەش لەڕێگای دامەزراوەی پزیشکییەوە مەیسەردەکرێت. گشت ئەوەی وتراش سەرچاوە لە توێژینەوەی ""لەدایکبوونی کلینیك""ی فوکۆوە وەردەگرێت کە لەخەیدا وەرچەرخاندنێکە لە تەخوێندنەوەی ئەزموونی پزیشکی ڕۆژئاوا لە پەیوەندی بە نەشونمای زانستە مرۆییەکان و پەیوەندی ئەم زانستانەش بە زیندەوەرناسییەوە. دیاریکردنی شوێنی پزیشکی لە کۆمەڵگەی مەدەرن داوای ئەمجۆرە تەخوێندنەوەیە دەکات. بەیە فوکۆ بەوردی پەلینکاری نەخۆشی دەکات و ئەدیەلۆژیای سیاسی دەوڵەتیش لە خودی سیاسەتی پزیشکی دانابێت. نەخۆشیش لەهەر بەرگێکدا بێت جۆری نەخۆشیەکە سروشتی نەخۆشیەکە دەستنیشاندەکات. جەستە کە دەبێتە موڵکی دامەزراوەی پزیشکی هەر لەوە دێتەناساندن. بەمە نەخۆشخانە سەرهەڵدەدات، نەخۆشخانە ئەو شوێنەیە ناسنامەی جەستەی تیادیاریدەکرێت. واتە، جەستە لە موڵکی تاکەوە دەبێتە موڵکی دەوڵەت، موڵکی دامەزراوەی تەندروستی یان نەخۆشخانە.

گەر تەماشای دەزی پزیشکی لە کاتی پەتای کۆرۆنا بکەین دەبینین کە شەوەی جووڵەی سە کوچکەی(پزیشکی. زیندەوەرناسی و کارئەندامزانی) هاوشانییەکبوون، لە ئەوەی بە فەلسەفە مەبەست بوو ئەوەنەبوو، بەڵکو ئەوە بوو کە سەکوچکەی(نەخۆش، نەخۆشی و نەخۆشخەر) نەبنە قوربانی پزیشکیەکی بەسیاسیکراو. بەگشتی بە فەیلەسوفان هەزری پزیشکی بابەتی تەهزرینە نەك خودی پزیشکی. واتە، پزیشکی وەك هزر نەك وەك زانستێکی ئەبستراکت. بەها و پێوانەکانیش لە پزیشکیدا و پەیوەندی پزیشکی بە زانستی ڕەوشت و بە ڕەوشتی پزیشکییەوە هاوکەش ناسادەکەی کاتی کۆرۆنا بوو. بەیە کلینیك شوێنی بایەخپێدانە بە نەخۆش دواتر بە نەخۆشیەکە و ئەوەش کە نەخۆشخەرە. بەپێی بنەماکانی ڕەوشتی پزیشکییش بەت ئەوەی کە گرنگە پزیشك بایەخ بە خودی نەخۆش بدات پێش بایەخدان بە نەخۆشییەکە، لە سیستەمی سەرمایەداری تەندروستی بەها ڕەوشتییەکانی پزیشکیی کوشتوە.

مرۆڤی نوێ چ سودێك لە پزیشکی وەردەگرێت؟ پزیشکی هەکار نییە بە دورکەوتنەوەی مرۆڤ لە خورافیات؟ یاخود پزیشکی بووە بە زەبرێکی زانستی؟ لای خوارەوە دەینەسەر تەگەیشتنی ئاگامبەن سەبارەت بە پزیشکی کە لەگەڵ بڵاوبوونەوەی کۆرۆناڤایرس گفتوگۆیکرد.

ئاگامبێن: پزیشکی وەک ئاین و مانای ئاسایشی ژیانی(Biosecurity)

ئاگامبێن ،لەسەر ڕەوتی فەلسەفیی فوکۆ، تیۆری بایۆپۆلیتیک لە کولتووری نوێی ڕۆژئاوا بەرباسدەخات و لە گەرمەی گفتوگۆی پەتای کۆرۆناشدا هەندێک نووسینی بڵاوکردەوە کە لەرێ ئەوەیان بەسەردەکێنەوە کە لەگەڵ تێگەیشتنی فوکۆ بۆ هزری پزیشکی هاوشانە لە شارستانی هاوچەرخی ڕۆژئاوا. ئاگامبێن پێیوایە پزیشکی، ئەم زانستە، بووەتە ئاینی سەردەمەکەمان، لە ڕۆژئاوای مۆدێرنیشدا هەمیشە “سێ سیستەمی باوەڕ” ژیانیان پێکەوە بەسەربردووە: مەسیحیای، سەرمایەداری(پارەپەرستی) و زانستەکان. لە مێژووی مۆدێرن ئەم سێ ئاینە لەلایەک لە پێکدادان و دابڕاندا بوونە لەتەکیەکدا و لەلایەکیترپێکەوە ژیاون و کارلێکیان لەسەر یەکتر داناوە و تاگەیوەتە ئەو ڕادەیەی کە ئێستا پێکەوە بایەخی هاوبەش کۆیاندەکاتەوە. بۆ ئاگامبێن ڕاستییە تازەکە ئەوەیە کە لەنێوان زانست و ئەم دوو ئاینەی تر (مەسیحیای، سەرمایەداری) ململانێیەک هەبووە کە دواتر بۆ قازانجی زانست گۆڕاوەتەوە. ململانێکە پەیوەندی بە تیۆری و بە پرینسیپەکانەوە نەبووە، بەڵکو بە پراکسیسی کولتوورییەوە هەبووە. شتێکی سەیریش نییە قارەمانی ئەم جەنگە ئاینییە نوێیە ئەو بەشەیە لە زانست کە پێیدەوترێت پزیشکی و ئامانجی راستەوخۆشی جەستەی زیندووی مرۆڤە. بۆ ئەو مەبەستە ئاگامبێن خەسڵەتەکانی پزیشکی دیاریدەکات کە لە سەردەمی ئێستادا خۆی وەک ئاین نمایشدەکات. یەکەم خەسڵەتیشی ئەوەیە کە پزیشکی وەک سەرمایەداری دۆگمای تایبەتی پێویست نییە، چونکە واتا سەرەکییەکانی لە بایۆلۆجییەوە وەردەگرێت. بەپێچەوانەی بایۆلۆجییەوە، پزیشکی ئەو واتایانە لە تێگەیشتنێکی عیرفانی-لاهوتی دادەڕێژێت کە جەمسەرێکی فرەناکۆکی دژگەرایان تیایە. ئاگامبێن پێشیوایە لاهوتییەکان کە دەبێت ستراتیژی داکۆکیان بگۆڕن نوێنەری ڤایرۆسناسی(Virology) و زانستن و شوێنیشیان لەسەر سنوری نێوان بایۆلۆجی و پزیشکی دایە. ڕاهیبەکان کە پێشتر نوێژی بەردەوامی خۆیان دەکرد ئەمرۆ لەژێر فشاری پزیشکی، کە رۆڵی ئاین دەبینێت، دیستانس دەخەنە نێوان خۆیانەوە. عیبادەتیش بەلەمەولا نە ئازادە و نەش بە بەرامبەرە. عیبادەت بەو سزایانە سنوردارکراوە لەسەر سیستەمی رۆحی سەپێنراون، لە لەکات و شوێنی دیاریکراویشدا پەیڕەودکرێت. کارلێکی نێوان ئاین و دەسەڵاتی سێکولار شتێکی نوێ نییە. نوێبوونەکە تەنیا لەو ڕاستییەدایە کە ئەوەی گرنگە دۆگم(عەقیدە)نییە، بەڵکو خودی جۆری عیبادەتەکەیە. ئەو جۆرە عیبادەتە ئاینییەی لە ئێستادا هەیە پزیشکییە. هەر دەسەڵاتی

سەکولاریشە بەئاینیبوونەکەی پزیشکی دەنێتەسازان. بەگومان ئەم عیبادەتە ئاینییە تازەیەش، بەناوی زانستەوە، هۆکاری گشت دورکەوتنەوەکانمانە لەیەکتر، دەستبەرداربوونەکانمان لە: جوڵە، کار، خۆشەویستی، هاوڕێیەتی، پەیوەندی کۆمەڵایەتی، باوەڕی ئاینی و سیاسییەکانمانیش. بەپێی تێگەیشتنی ئاگامبێن بێت پزیشکی نەك شوێنی عیبادەتی گرتەوە، بەڵکو فشاریشە لەسەر ئاین و دەشخوازێت شوێنە ئاینییەکان(وەك ڤاتیکان)گوێڕایەڵی پزیشکی بین. بەئەوەی پزیشکی مومارەسەی ئاینگەرایی خۆی بکات پێویستی بە پاڵپشتی دەسەڵاتی سەکولارە تا ئاینی زانستخوازی کاریخۆیبکات.
ئاگامبێن سەرسامی خۆی بە ئەوە نیشاندەدات کە چۆن دوو ئاینەکەی تر ، ئاینی پارە و ئاینی مەسیحی، شوێنی خۆیان بە پزیشکی (و زانستەکان) بەبێ شەڕ بەخشی. ئاگامبێن وتەنی ئەی ئەوە سەرسامکەر نییە کە پاپا دەستبەرداری یەکێك لە کارە پیرۆزەکانی خۆی بووە کە ئەوەش سەردانی نەخۆشەکانە! یان سەرمایەداری لەگەڵا بەو هەموو زیانە قایلبێت کە لە بەرهەمهێنان لێیکەوت بەرامبەر بە کەکبوونی لەگەڵ ئاینە نوێکەی ڕۆژئاوا (ئاینی پزیشکی)! بەپێی ئەم سەیرکردنە ئاگامبێنیانە بێت ئاین و سەرمایەداری (یان کڵێسا و کارگە)بوونە نۆکەری ئاینە نوێکەی ڕۆژئاوا (واتە پزیشکی). ئاینی پزیشکی توانی مەسیحیەت لە دیدی کۆتای جیهان(ئەسکاتۆلۆجی)یش دابڕێت.
سەرمایەداری کە مۆدێلی لاهوتی دەربازبوون(Salvation)ی سەکولارکرد ئایدیای کۆتای کاتیشی لەناوبرد و بە قەیرانێکی بەردەوامیشی گۆڕی کە بێ کۆتایە. بەبۆچوونی ئاگامبێن قەیران، لە ڕیشەدا، واتایەکی پزیشکییە کە لەگەڵ هیپۆکراتەس (دۆزەرەوەی پزیشکی لە یۆنانی کۆن)دەستپێدەکات. بەمشێوەیە، ئەوە پزیشکە بڕیار لەسەر مانەوە و نەمانەوەی نەخۆش دەدات. بەپێی ئاگامبێن، گەر مرۆڤ سەرنجی ئەم دۆخە ئاوارتەیە بدات کە لە ئێستادا تیایدەژین دەبینێت ئاینی پزیشکی چ قەیرانی هەمیشەیی سەرمایەداری و چ ئایدیای مەسیحی بە کۆتای جیهان لەیەك سەبەتەدا کۆکردەوە. ئەم ئاینە جیهانییە کە پڕە لە"ئایدیای کۆتای جیهان"دەکات توانای ئەوەی نییە لەسەر شێوازی پزیشکی هیپۆکراتەسیانە بڕیار لەسەر مەرگ و مانەوە بدات. سەرمایەداری ،بەپێچەوانەی مەسیحیەتەوە، نە دەربازبوون و نە قوربانی بە ئاینی پزیشکی شیاودەکات. ئەو شیفایەی ئەم ئاینە تازەیە بەدوایدا دەگەڕێت کاتییە و ناشتوانێت ئەم خواوەندی بەدییەی ئێستا کارایە، واتە ڤایرەسی کۆرۆنا، بۆ هەمیشە لەناوبەرێت(واتە پزیشکی توانای لەناوبردنی هەتاهەتای ڤایرەسی نییە). هۆیەکە تەنیا ئەوەش کە ئەم ڤایرەسە بەردەوام دەگۆڕێت و فۆڕمی جیاش وەردەگرێت. دواتر ئاگامبێن لە نووسینەکەی دێتەسەر

ئەوەی کە درم(ئێپیدێمی)هەروەك بە ڕیشەی زاراوەکەشدا دیارە(دێم□س -ل□ زمانی ی□نانی وات□ خ□□ك و□ك ج□ست□ی سیاسی- ل□ ه□م□ر□س، ئ□پید□میپ□لیم□س- ل□ ه□میر□س- ب□ مانای ش□□یناوخ□ د□ت)پ□ش ه□موو شتێك بە واتای سیاسی دێت کە هەوڵی ئەوە دەدات ببێتە بناغەیەکی نوێ بۆ سیاسەتی جیهان. کەوابێت، لەسەر بناغەی وتنەکانی ئاگامبێن، دەشێت ئەم درمەی هەنووکە دەیژێین بەرجەستەکردنی شەڕێکی ناوخۆی جیهانی بێت، کە بە بۆچوونی زۆرێك توێژەرەوەی سیاسی شەڕ لەگەڵ ڤایرۆس ج□گ□ر□وەی شەڕە جیهانییە نەریتییەکانە. بەواتایەکیتر، زۆربەی وڵاتان لە ئێستادا لەتەك خۆیانا لە شەڕدان. ئەو دوژمنەی شەڕەکەی لەتەکدا دەکەن والەناویانا (ڤایرۆسی کۆرۆنا دوژمنە نادیارەکەیە کە والەناومانا ئاگامبێن وتەنی). ئاگامبێن پێیوایە فەیلەسوفەکان چەندین جار لە مێژوو لەتەك ئاین، تەنانەت لەتەك زانستیش، یان ئەو بەشەی کە فۆڕمی ئاینی وەرگرتووە لە ململانێدابوونە. باشە بۆ؟ بەپێی تێگەیشتنی ئەم بیرمەندە ئیتالییە فەلسەفە ئیشی ئەوەیە بە دوای ڕاستیدا بگەڕێت. لەسەر ئەم بنەمایە ئێمەش دەڵێین گەڕان بەدوای ڕاستی کارە کۆنەکەی فەیلەسوفە و قسەکردنیش لە سروشتی ڤایرۆس و بەکارهێنانی سیاسیانەی درم و پەتاکان بەشێکە لە هەڵوێستی ڕەخنەگرانەی فەلسەفە بۆ ڕووبەڕوبوونەوەی نا-ڕاستی لەناو سیاسەتی تەندروستیدا. لێکئ□انی فەلسەفە و پزیشکیش سەرچاوە لە گەڕانی فەلسەفە بەدوای ڕاستی و لە گەڕانی پزیشکی بەدوای تەندروستیەوە هەڵدەگرێت.

هەروەك پێشتریش وتمان، لەگەڵ سەرهەڵدانی پەتای کۆرۆنا ڕەوشی تەندروستی بووە بابەتی مشتومڕ و پزیشکیش وەك زانستێکی موقەدەس خۆی نمایشکرد. ئەمەش وایکرد پاراستنی ئاسایشی گشتی لە گوزارەی ئاسایشی تەندروستیدا خۆی چڕبکاتەوە. لەو بارەیەوە ئاگامبێن دێتەسەر ئاسایشی ژیانی(Biosecurity) و سیاسەت و ڕەخنەی توانای کۆلێکتیڤی(دەستەجەمعی) خەڵکیش دەکات لە تێگەیشتنی ئەو بارە ئاوارتەیەی لە دەرەوەی ئەو کۆنتێکستە(سیاقە) راستەوخۆیە دروستبوو کە کاری تیادەکات. بەدڵنیاییەوە کەمیشن ئەوانەی لێکدانەوەیەکی سیاسیانەی ووردبین بۆ ئەم بارە دەکەن. ئاگامبێن بە پشتبەستن بە هەندێك بۆچوونی پاتریك زیلبێرمان Patrick Zylberman لە پەرتووکی""ڕەشەبای میکرۆبانە"" گوزارە لەو بۆچوونەی ناوبراو دەکات کە چەند ساڵێك بەر لەئێستا پێیوابووە ئاسایشی تەندروستی لە پەراوێزی حیساباتی سیاسیدایە کە دواتر بووە ستراتیژێکی سیاسی دەوڵەتی و نێودەوڵەتی گرنگ. ئەمەش دروستکردنی تێرۆرێکی تەندروستییە وەك ئامرازێك بۆ ئامادەکردنی سێناریۆیەکی خراپ. ڕێکخراوی تەندروستی جیهانیش لە 2005 پێشبینی ئەوەیکرد کە 150

میلیۆنێك بەهۆی ئینفلاوانزای باڵندەو□ ب□□گاوەن بمرن. ئەو دەمە ئەم ڕێكخراوە پێشنیاری جۆرە ستراتیژێكی سیاسی كرد كە حكومەتەكان پەسەندیان نەكرد. زیلبێرمان، ئاگامبێن وتەنی، پێیوایە ئەم پێشنیارە گەلێك لایەن لەخۆ دەگرێت وەك: بونیادنانی سێناریۆیەكی وڕێناوی لەسەر بناغەی مەترسی پێشبینیكراو (ئەگەری مەترسی ب□□و□بوون). لەم دۆخەشدا داتاكان بەجۆرێك دەخرێنەڕوو كە كارگێڕی دۆخە خراپەكەی پێبكرێت(دوور نییە داتای وڕێناوی بێنەئاراوە). هەر ئەم سێناریۆ خراپەش دەكرێتە بناغە بۆ ڕژێمێكی عەقلانی سیاسی (دەسەڵاتی سیاسی سودمەند دەبێتلێی). ئەڵبەتە ئەم لایەنەش پێویستی بەوەیە جەستەی هاوڵاتیان بەجۆرێك ڕێكبخرێت كە متمانە بۆ دامەزراوەكانی دەسەڵات بگەڕێنێتەوە و جۆرێك لە هاوڵاتیەتی باڵاش بخوڵقێنێت، لێرەوە ئیدی هاوڵاتی مافی تەندروستی، سەلامەتی تەندروستی، نابــێت كەچی لەڕووی یاسای□وە مەجبووریشە تەندروستبێت (ئاسایشی بایۆلۆجی). ئاگامبێن وای دەبینێت، ئەوەی پاتریك زیلبێرمان لە 2013 باسیلێوەكردووە ئێستا هاتوەتەدی. سەرباری ئەو ڕەوشی ئاوارتەیەی(دۆخی ڕیزپەڕەی) بەهۆی بڵاوبوونەوەی ڤایرۆسێكی دیاریكراوەوە دروستبوو ڕێیتێدەچێت لە ئایندە زەمینە بۆ ڤایرۆسی تریش خۆشبێت. ئەمە قسەكردنە لە نەشونمای جۆرە مۆدێلێكی حكومەت كە لە ئایندە دەردەكەوێت و كارایی گشت ئەو حكومەتانەش تێدەپەڕێنێت مێژووی سیاسی ڕۆژئاوا پێیئاشنابووە. لەم بارودۆخە داڕماو□ ئ□ندیۆلۆژی و سیاسییەی ئێستا گەر هۆكارەكانی ئاسایشپارێزی ڕێگاخۆشكەر بووبێتن بۆ ئەوەی هاوڵاتیان دەستبەرداری ماف و ئازادیەكانیان بن، كە پێشتر ئەوەیان نەكردووە، ئەوا ئاسایشی بایۆلۆجی توانی كۆكبوونێك لەو بارەیەوە ڕێكبخات كە هاوڵاتیان واز لە پەیوەندییە كۆمەڵایەتی و سیاسییەكانیان بهێنن. ئاگامبێن ڕەخنەی سەندیكاكانیش دەكات كە ل□ بەر چەند بڕیارێكی وەزاری دەستبەرداری گشت چالاكیەكانیان بوون و، ئەوەش دەڵێت كە ئەوەی ئەم حكومەتە ئیتالییە لەگەڵ خەڵكدا كردی فاشیەكانیش ئەوەیان نەكردووە. ترسی ئاگامبێن لەم ڕووەوە ئەوەیە كە نەبا دەسەڵات لە ئایندە بە هاوڵاتیان فێربێت ئەم دیستانسە كۆمەڵایەتییە پەرەپێبدات و لەسەر قەدەغەی هاتووچۆش ڕایانبهێنێت و ئەم جۆرە ژیانەش بكاتە مۆدێلێكی سیاسی كە زوو زوو دوبارەكرێتەوە.

ئازاد حەمە

ژێردەر: جگەلە نووسینی(نۆرماڵ و پاتۆلۆجی)كۆنگیلێم نووسینە

ناسراوەکەی فوکەش(لەدایکبوونی کلینیك) لەم بەشە کەکی لەوەرگیراوە. سەروتارەکەی ئاگامبەن (پزیشکی وەك ئاین)لە 02/05/2020 لە مالپەڕەی ئیتالی (quodlibet.it) بڵاوکراوەتەوە و دواتر دەقە ڕوسییەکەی لە https://centerforpoliticsanalysis.ru/position/read/id/meditsina-kak-religija بڵاوکراوەتەوە. نووسینی (ئاسایشی ژیانی و سیاسەت)یش لە 11/05/2020 لە هەمان ماڵپەڕەی ئیتالی بڵاوبۆتەوە و دەقە روسیەکەشی لە (https://politcom.org.ua/biobezopasnost-i-politika) بڵاوکراوەتەوە.

-____________________

[بۆ خوێندنەوەی بەشەکانی تری ئەم بابەتە کلیکی ئێرە بکەن......](#)

درامای ڕەباب هەوڵێکی هونەری جوان بە پیشاندانی تراژیدیای کوردە فەیلییەکان ... ئەردەڵان عەبدوڵڵا

هەمیشە زمانی هونەر لە هەموو زمانەکانی تر، کاریگەرتر و ئاسانترە، لەهەمانکاتیشدا دەتوانێت بچێتە هەموو ماڵەکەوە و کار لە هەست و نەستیان بکات. تراژیدیای کوردە فەیلییەکان یەکێکی ترە لە تاوانە دڕندەو نامرۆییەکانی رژێمی فاشیستی بەعسی سەدامی، سەرو ملیۆنێک هاوڵاتی کورد، بە بڕیارێکی نامرۆڤانەی سەرۆک، لە شەو و ڕۆژێکدا لە ماڵ و حاڵی خۆیان دەردەکرێن و دەست بەسەر سەرەوت و سامانیشیاندا دەگیرێت و مامەڵەی تاوانباری جەنگیان بۆ دەکرێت، ئەمەش لەکاتێدا ئەم خەڵکانە بچووکترین تاوانیان بەرامبەر بەم رژێمە نەکردووە، تاکە تاوانیان ئەوەیە کە کوردن و سەر بە مەزهەبی شیعەن، ئەمەش لە دیدی فاشیستە بەعسییەکانەوە گەورەترین تاوان بوو.

بەداخەوە ئەمەی کورد زۆر کەم هەوڵمانداوە کە ئەم تاوانە گەورەیەی بەعس بە جیهان بناسێنین، نەک ئەوە تەنانەت نەوەی نوێش زانیاری لە بارەی کێشەی کوردە فەیلییەکانییەوە نییە، ئەمەش دووبارە هەڵەیەکی گەورەی پارتە کوردییەکان و حکومەتی هەرێمە کە نەیتوانییوە چ لەرێگەی سیستەمی پەروەردە و چ لە رێگای کتێب و چالاکی رۆشنبیرییەوە، نەوەی نوێ بە تاوانەکانی رژێمی سەدامیان ئاشنا بکات، هەرئەمەش وایکردووە کە بەداخەوە بەشێکی نەوەی نوێ، نەک دژی رژێمی بەعس بن، بەڵکە هەندێکیشیان جۆرە سۆزێکیشیان بۆی هەیە.
لەماوەی پێشوودا بەبۆنەی مانگی رەمەزانەوە کەناڵە کوردیی و عەرەبییەکانیش کۆمەڵێک درامایان پەخش کرد، یەکێک لەو درامایانە کە هەر لە سەرەتاوە سەیرم کرد و مایەی سەرنج بوو لام، زنجیرە درامای " رەباب" بوو، کە کەناڵی کوردسات پەخشی دەکرد و کاری دەبلاژی بۆ کرد بوو.

تراژدیای کوردە فەیلییەکان

زۆر نەتەوە لە رێگەی درامای تەلەڤزیۆنی یان فیلمەوە هەوڵیانداوە باسی مێژوو یان تراژیدیاکانی خۆیان بکەن، خەڵکێکی زۆر لە رێگەی فیلمی ستالینگرادەوە ئاشنایی پاڵەوانەتی و قارەمانی گەلی رووسیا بوون لەکاتی جەنگی دووەمی جیهانیدا. خەڵکێکی زۆر لە رێگەی فیلمی عومەر موختار کە لە نواندنی ئەکتەری بەناوبانگی ئەمریکی "ئەنتۆنی کوین"بوو، ئاشنایەتیان بە خەباتی رەوای گەلی لیبیا پەیدا کردووە. جوولەکەکان لەرێگەی فیلمەوە توانییان جیهان بە تراژیدیاکانیان ئاشنا بکەن، لە هەمانکاتیشدا دڵڕەقیی و نامرۆڤی رژیمی هیتلەریشیان پیشانی جیهان داوە. بەداخەوە ئەمەی کورد لەمەدا دواکەوتووین و نەمانتوانییوە هونەرە جوانەکان بە ناسینی خۆمان بەکاربهێنین.
درامای رەباب باسی تراژیایدی کوردە فەیلییەکان، بەراستی ئەم درامایە بەشێوەیەکی هەقیقی باسی رووداوەکانی ژیانی خەڵکی بەتاوانی کوردە فەیلییەکان دەکات، کە چۆن بە بێئەوەی بزانن بۆچی و لەبەر چی، رژێم لە ماڵ و حاڵی خۆیان دەریان دەکات و ڕەوانەی سنووری ئێرانیان دەکات. بەراستی ئەم درامایە زۆر بە جوانی توانییویەتی مەبەستی سەرەکی دراماکە بگەیەنێتە دیدی بینەران، لەهەمانکاتیشدا دڕندەیی رژێمی بەعس پیشان بدات.

دڕندەیی رژێمی بەعسی فاشیستی

خاڵێکی گرنگی تر بەلای منەوە پیشاندانی رووی هەقیقی رژێمی بەعسی

سەدامی بوو، بەداخەوە بەهۆی خراپی سیستەمی حوکمڕانی ئێستای کوردیی و چالاکی بەردەوامی بەعسییەکان، خەریکە دووبارە رووی قێزەون و خوێناوی بەعس لای نەوەی نوێ جوان دەکەن. ئەم درامایە هەوڵیداوە رووی هەقیقی رژێمی بەعس پیشان بدات، کە ڕژێمێکە لەسەر بنەمای ترس و تۆقاندن و پێشێلکردنی مافی مرۆڤ، دیکتاتۆری، گەندەڵی، ناهەقی و ستەمکاری دامەزراوە. لە ڕێگەی ئەم درامایەوە، ئێمە زیندان و لێدان و تاوان و ئەشکەنجەدان و ستەمکاری دەبینین. هەروەها بۆمان دەردەکەوێت کە ئەو ڕژێمە چەندە دوژمنی مافەکانی مرۆڤ و ئازادیی و دادپەروەری بووە. هەروەها چۆن سڵی نەکردۆتەوە لە ئەتککردنی شەرەف و نامووسی خەڵکیش. بەداخەوە ئێستا بەهۆی بڵاوبوونەوەی گەندەڵییەوە، خەڵکانێک وا هەست دەکەن، کە لە رژێمی بەعسیدا گەندەڵی نەبووە، بەڵام لە راستیدا لە سایەی رژێمی بەعسیشدا گەندەڵی زۆر هەبوو، بەڵام کەس نەیدەوێرا باسی لێوە بکات چونکە ئازادی نەبوو.

کورد و کوردستان

خاڵێکی جوان و سەرنجراکێشی تریش کە مایەی خۆشحاڵیم بوو،لەم درامایەدا وێنەیەکی جوانی خەڵکی کورد و خاکی کوردستانی پیشانی بینەرانی داوە، ئەمەش گرنگە بەتایبەتی بۆ بینەری عەرەبی چونکە ماوەیەکی زۆر رژێمی بەعس کاری لەسەر ناشیرینکردنی کورد کردووە، هەروەها بەداخیشەوە هەڵەکانی حکومەتی هەرێم و هەندێک پارتی کوردی، وێنەی کوردی لای عەرەبی عیراقی ناشیرین کردبوو. بەڵام لەم درامایەدا ئێمە وێنەیەکی جوان و باشی کورد دەبینین. باسی رۆحی هاوکاریی و گیانفیدایی و میواندۆستی کورد دەکات، چۆن کوردەکان هەوڵی رزگارکردنی ئەو خەڵکانە دەدەن کە لە دەستی رژێمی بەعس دەکرد، کوردستان لێرە دەبێتە پەناگەیەک بۆیان.

لە لایەکی ترەوە ئەم درامایە وێنەیەکی جوانی پێشمەرگەی پیشانداوە و وەکو خەڵکانی خەباتگێڕ پیشان دراون، ئەمەش شتێکی زۆرباش و گرنگە. لە کاتێکدا دراما تورکییەکان ماوەی چەندین ساڵە کار لەسەر ئەوە دەکەن، کە خەباتی گەلی کورد بە تیرۆریست پیشانی خەڵکی بدەن.

بەگشتیش وێنەی کورد لە دراما تورکییەکان زۆر ناشیرین کراوە، لە هەمووشی ناخۆشتر کەناڵە تیڤییەکانی لای خۆشمان سەرەیان بۆ ئەم دراما قێزەونانە گرتووە کە سووکایەتی بە کورد دەکەن.

درامایەکی تەواو خۆماڵی

لەم درامایەدا کۆمەڵێک ئەکتەری بەناوبانگ و بەتوانای عیراقی دەوریان تێدا گێڕاوە و هەمووشیان لەڕووی نمایش و توانای هونەرییەوە، زۆر سەرکەوتوو بوون، بەتایبەتی ژنە ئەکتەری بەناوبانگی عیراقی "ئاسیا کەمال" هەروەها لە ڕووی سیناریۆشەوە، زۆر بەهێز بوو، کە لەلایەن سیناریست و هونەرمەندی عیراقی "باسل شبیب" نووسراوە. نووسەر هەوڵیداوە تاڕادەیەکی باش، باسی ژیانی کۆمەڵگەی عیراقی لەسایەی ڕژێمی بەعس بکات.
لەلایەکی ترەوە لەم درامایەدا تاقمی دەرهێنان و مۆنتاژ و تەنانەت موزیک و گۆرانیشەوە هەمووی عیراقیی بوون. ئەمەش سەرکەوتنێکی گەورەیە بۆ درامای عیراقی.
ئەمە سەدان بگرە هەزاران حکایەتی هەمەجۆرمان هەیە و هەروەها کۆمەڵێک ئەکتەری باش و سیناریستی باشمان هەیە، ئیتر چ پێویست دەکات هانا بۆ شتی دەرەکی بەرین.
لە هەمووشی گرنگتر لەم درامایەدا کۆمەڵێک ئەکتەری بەتوانای کوردیش تێیدا بەشدارن، لە ڕووی نمایش و توانای هونەرییەوە زۆر سەرکەوتوو بوون، ئەمەش مایەی خۆشحاڵییە.

دوا قسە

بەدڵنیاییەوە ئەم درامایە جارێکی تر کۆمەڵگەی عیراقی بە ڕژێمی سەدامی بەعسی لەناوچوو ئاشنا کردەوە، بەداخەوە کەشە زۆرەکانی عیراق، خەریکە دووبارە ڕژێمی بەعس لای خەڵکی شیرین دەکاتەوە و تاوانە زۆرەکانی خەریکی لەبەرچاوی خەڵکی دەسڕێتەوە.
هەرچەندە ئەم درامایە ساڵی 2013 بەرهەم هاتووە، بەڵام بەداخەوە ئەمساڵ کراوەتە کوردی، لەکاتێکدا دەبوایە زۆر زووتر ئەم درامایە لە کەناڵە کوردییەکاندا پەخش بکرایە، بەڵام لەبەرئەوەی بەشێکی زۆری کەناڵە کوردییەکان خەریکی پەخشکردنی درامای تورکین، دەرفەتیان بۆ درامای ناوخۆیی نەماوە.
لەلایەکی ترەوە هیوادارم ئەم درامایە هانی ئەکتەر و نووسەر و کەناڵە کوردییەکان بدات، تاوەکو درامای زیاتر لەبارەی تراژیدیای کوردە فەیلییەکان و کارەساتەکانی تر بکەن، کە ڕژیمی بەعس بەسەر گەلی کوردا هێناویەتی. لەهەمانکاتیشدا داواکارم لە وەزارەتی ڕۆشنبیری، ڕێزلێنان و دەستخۆشییەک لە ستافی ئەم درامایە بکات، چونکە ئەمە لە ڕووی مەعنەوییەوە هانی هونەرمەندانی عیراق دەدات، کە لەم جۆرە کارانە بکەن.
لە کۆتاییدا دووبارە دەستخۆشی لە تەواوی ستافی ئەم درامایە دەکەم و هیوای کاری باشتریان بۆ دەخوازم. هەروەها وەرگێڕان و پەخشکردنی

ئەم درامایەش لەکەناڵی کوردسات، مایەی دەستخۆشی لەکردنەوەو هیوادارم هەمیشە لەمجۆرە درامایەن پەخش بکەن.

لە پیـــــواری کولتـــــوری دانپێدانانـدا … ناودار زیاد

لەم کورتە نووسینەدا دەربارەی نائامادەیی یاخود پیواری کولتوری دانپێدانان لە هەرێمی کوردستاندا مەبەستمان نییە قسە لەسەر پرسی دانپێدانان بە ئەویتردا بکەین کە یەکێکە لە کێشە فەلسەفییەکان و فەیلەسوفی ئەڵمانی و نەوەی سێیەمی قوتابخانەی فڕانکفۆرت (ئەکسیل هۆنیث) (١٩٤٩-) یەکێکە لەو فەیلەسوفانەی سەرنجی زۆری لەسەر چڕکردۆتەوە، هەرچەندە (هۆنیث) لە کتێبی (کۆمەڵگەی بوغزاندن: بەرەو تیۆرییەکی ڕەخنەیی نوێ) ئاماژە بە ئەوە دەکات کە دانپێدانان هەر ئەوە نییە کە بە زمان و بە قسە دان بە شتێکدا بنێین، چونکە تێگەیشتن لە ڕێگای زمانەوە بریتییە لە کورتکردنەوە و بەخودیکردنی پرسەکە و، هاوکات هەڵەیەکی مەعریفیشە، بەڵکو دانپێدانان پەیوەستە فۆڕمی کارلێکی ناگوتارییە هەبێت، کە هەموو ڕەهەندە ئاماژەیی و ڕەمزیی و بەرجەستەیی و نێوانخودییەکانی کارلێککردن دەگرێتەوە.

هەروەها باس لەو پەشیمانی و دانپێدانانەش ناکەین کە لە کەلەپوری ئاییندا، بەتایبەت لە ئایینی مەسیحیدا پەیڕەو کراوە، ئەوەی کە کەسانی پەشیمان و دانپێدانەر ڕۆیشتوون بۆ لای قەشە و کاهینانی پەرستگا و دانیانناوە بە تاوانەکانیاندا و داوای لێخۆشبوونیان لێکردوون، لە بەرامبەردا کەنیسە یاخود پیاوانی ئایینیی چەکی لێخۆشبوونیان (صکوک الغفران) پێیان فرۆشتووە تاکو لە ڕۆژیی دواییدا بەو چەکە تاوانەکانیان بکەنەوە.

لە کۆمەڵگەی کوردیدا تاکەکان ترسیان لەوە هەیە دان بە هەڵە و کەموکورییەکانی خۆیاندا بنێن. لە ڕوانگەی ئایینی ئیسلامی زۆرینەوە تاوان و هەڵە و گوناحەکان باشترە لەنێوان خۆت و خوادا بمێنێتەوە و بۆ کەس باس نەکرێن. ئەمە وایکردووە تاکەکان ئەگەر تاوان و خراپەیان ئەنجامدا دانی پێدا نەنێن. لە ڕوانگەی عەقڵییەتی خێڵی زۆرینەشەوە تاکی خێڵەکیی پەسەندکراو و خواستراو ئەو تاکەیە مکوڕ

و پێداگر و کەڵەڕەق بێت و داکۆکی لە چاک و خراپی کار و کردەوە و هەڵوێستەکانی بکات، تەنانەت بە ڕەنگی و لاوازی و کەموکورتی و سازشکردنی دەزانێت ئەگەر بڵێت لەو قسەیەم پەشیمانم، یاخود هەڵەمکرد ئەو کردەوەیەم ئەنجامدا. ئەم عەقڵییەتە لە سیاسەت و کاری حوکمڕانیشدا ڕەنگیداوەتەوە، بەجۆرێک دەیان نموونەی سیاسەتمدار و حوکمڕان لە هەرێمی کوردستاندا هەن سەرباری ئەوەی بەرپرسیاری یەکەم و سەرەکین کەچی خەتا و گەندەڵی و کەموکوڕییەکان دەخەنە ئەستۆی ئەوانی تر، هیچ یەکێک لە سیاسەتمەدار و حوکمڕانان خۆیان بە خەتابار نازانن و دان بە هیچ هەڵەیەکی خۆیاندا نانێن. لە کۆمەڵگەی ئێمەدا ڕاستییەک هەیە پێویستە ئاماژەی پێ بکەین ئەویش ئەوەیە داننان بە هەڵە و خەتا و تاواندا لە سەر هەر ئاستێکدا بێت بە بێ قوربانیدان و لێپرسینەوە و باجدان تێپەڕ نابێت، ئەمە کەمتر لێکەوتەی یاسایی هەیە کە سروشتی پابەندبوونی هەیە، بەڵکو زیاتر ڕەهەندی کەسیی و ئەخلاقیی و فەرهەنگی و هزریی و کۆمەڵایەتیی و سیاسیی هەیە.

پەیوەندییەکی بەتین لە نێوان دانپێدانان و گۆڕانکاریدا هەیە، دانپێدانان سەرەتا هەستکردن و پێیپێبردنە، دواتر هۆشداریی و زەنگ و هەڵوێستکردن و لێپرسینەوەیە. مرۆڤ کاتێک بەرەو وەرچەرخان و گۆڕانکاریی هەنگاو دەنێت کە پێداچوونەوە بە باوەڕ و ڕوانگە و دونیابینی و کردە و هەڵوێستەکانیدا بکات، بێگومان لەمیانەیدا هەڵە و ناتەواوی و کەمتەرخەمیی لە هەندێکیاندا بەدیدەکات، هەر کەسێک پێیوابێت هەموو بۆچوون و کردە و هەڵوێستەکانی ڕاست و دروست و شیاو و چاکن ئەوا ئەو کەسە نابێت بیری کردبێتەوە و بەرکەوتنی لەگەڵ کەسی تردا هەبووبێت و نابێت هەستەکانی ئیش بکەن! لێرەدا ئەوە گرنگ نییە ئێمە لە بەرئەوەی مرۆڤین کەواتە شایانی هەڵەین، بەڵکو گرنگە پرسیار لە خۆمان بکەین چۆن بیردەکەینەوە؟ بە چ کەرەستەیەک لە دونیا دەڕوانین؟ چۆن ئەوانی تر دەبینین؟ لەسەر چ بنەمایەک هەڵوێست و باوەڕەکانمان دادەڕێژین؟ ،،، تاد. ئەم پرسیارانە کاتێک ئەنجامیان دەبێت کە گومان لەسەر وەڵامەکان دابنێین و دەبێت پێمان وابێت بەشێکی حەقیقەت لای ئێمەیە، نەک تەواوی حەقیقەت و، حەقیقەتیش ڕێژەییە نەک ڕەها، بەڵام ئایا تا چەند زاتی ئەوەمان هەیە خۆمان بخەینە ژێر تەلسکەبی گومانەوە؟ تا چەند توانای ڕووبەڕووبوونەوەی خۆمان هەیە؟ لێرەوەیە پەرجووی لێبووردن و کرانەوە و گۆڕانکاریی و دەرچوون لە چەقبەستوویی دەپشکوێت: ئەوەی ئەوروپا و بەشێک لە خۆرئاوا پێیدا تێپەڕیوون یاخود درێژەی پێدەدەن و، بەرهەمەکەی پڕۆژەی ڕۆشنگەریی و

مۆدێرنیتە بووە، کە ئێمە و خۆرھەڵات بەگشتی ھێشتا دەستمان نەداوەتێ. ئەمەیە وا دەکات فەیلەسوفی فەڕەنسی (میشێل فۆکۆ) (١٩٢٦-١٩٨٤) بڵێت: "مر□قی خۆرئاوایی، مرۆڤێکی دانپێدانەرە"، ئەمەش یەکێکە لە نھێنییەکانی گەشەسەندنی خێرا و بەرەو پێشچوونی بەرفراوان لە ھزر و کولتوری تاک و کۆمەڵگادا.

ئەوەی وا دەکات کولتوری داننان بە ھەڵە و کەمایەسی و تاواندا لای ئێمە ئامادەیی نەبێت بریتییە لە ھەستی ئەویتر بە گەورەزانین و باڵاڕوانیی، لەکاتێکدا بە بۆچوونی من مر□ق- پیر□زیی و مر□ق- با□ا□یی و ھیرارکییەت وێڕای ڕەھەندی کۆمەڵایەتی و ئابوری و سیاسیی بەڵام بەتوندی بەستراوەتەوە بەوەوە کە وای□□بینین ئەو مرۆڤە تەواو و کامڵ و ڕێک و حەکیمە، قسەکانی نەستەقن و لوغز و نھێنیان تێدایە، کردەوەکانی شایانی لاسایکردنەوەن، پێویستە شوێنپێی ھەڵبگرین و بەدوایدا بچین. جۆری ئەو فۆڕمە لە مر□ق ک□ لامان گەورە و پیرۆز و بەرز و باڵان لە دەوروبەر و کۆمەڵگەکەماندا زۆرن، بە د□ی□ان و س□□دانیان ڕۆژانە بەرچاومان دەکەون، لە سیاسەتمەدار و ئاغا و ھونەرمەند و سەرمایەدار و ڕاگەیاندنکار و ئەوانەی لە چاوی تاکەکانەوە یاخود بە پێوەرەکانی کۆمەڵگا کەسانی بەناوبانگ و سەرکەوتوون. ئەمانە زۆربەیان لە ڕوانگەی مافی مر□ق و دەستور و یاسا کارپێکراوەکانەوە لە تاوان و پێشێلکارییەوە تێوەگلاون، لە ھەر دەوڵەت و کۆمەڵگایەکی پێشکەوتوودا بن بەبێ باج و لێپرسینەوە و نەفرەت دەرباز نابن، کەچی لێرە ھەم بچوکی و مامەحەم□یان بۆ دەکرێت، ھەم ئەوەندە بێشەرم و ڕووقایمن ئامادەی دانپێدانانیش نین، تەنانەت بە شانازی و سەربەرزییەوە پاساو بۆ تاوان و کوشتن و گەندەڵی و کارە قێزەونەکانیان دەھێننەوە. وەک بڵێی مر□ق ل□م کۆمەڵگایەدا بۆ ئەوە دروست بووە ھەمیشە و تا مردن حیکایەت و پێچ و پەنا و بەند و بالۆرە بۆ چاک و خراپ و ڕاست و ھەڵەکانی خۆی بھۆنێتەوە.

و□□ات و مانگا و قەشە …

نووســـــینی: جلال الجـــــاك …
وەرگێڕانی: محمد احمد محمد

لە سەردەمی قورەیش دا قەشەکان بە بتپەرستەکانیان دەوت بتەکان داوای مانگایەکتـــان لێ دەکەن بۆ ئەوەی داواکارییــەکانتـــان جێبەجێ بکەن،
بێگومان مانگاش قسە ناکات بەڵکو سوومەند لەم کارە تەنها قەشەکەیە خۆ ئەگەر قەشەکە بە خەڵکی بوتایە مانگایەکم دەوێ کەس پێی نەدەدا، بۆیە فێڵی لێیان کرد بتێکی بۆیان دۆزییەوە کە بیپەرستن و پیرۆزی بکەن و لە پێناویدا بمرن.
پاشان قەشەکە خۆی دەکاتە نوێنەر و تەبێژی بتەکە و داوا لە خەڵك دەکات گەورەیی و پیرۆزی بۆ بتەکە بنوێنن
تا گەیشتە ئەو رادەیەی ئەگەر داوای شتێکی لە خەڵك کردبا بەناوی بتەکەوە زۆر بەخۆشحاڵییەوە دەیاندایە قەشەکە و چاو□□یان دەکرد قەشەکە پێیان بڵێت کە دیارییــەکەیان قبوڵ کراوە
لە پێـــش جەنگــی جیهـــانی دووەمـــدا، هیتلەر لە وتارێکیـــدا بە ئەڵمانەکانی وت کە خوایەکیان بۆ دروست دەکات لەسەر زەوی بۆ ئەوەی بیپەرستن، مەبەستی وڵاتی ئەڵمانیا بوو کە پێویستە لە پێناویدا بمرن و قوربانی بدەن لە پێناو گەورەیی و بەرزیدا.

نیشتمانیش هەروەکو بتێکی بەرستراوە و قسەش ناکات، ئەوانەی بەناوی نیشتمانەوە قسەدەکەن سیاسییەکانن کە هاوشێوەی قەشەکانن.
کاتێك کە داوای قوربانیدان دەکەن لە خەڵك لە پێناو نیشتماندا ئەوان داوای قوربانیـــدان دەکەن لە پێنـــاو خۆیـــان و مانەوەیـــان لە دەسەڵات.
ئەو کەسانەش کە نیشتمانیش دەپەرستن بەختەوەرن…
دەڵێن تۆ لە پێناو خاك دا دەمریت و ناوی شەهیدی نیشتانت لێ دەنێن، لە کاتێکدا کە سەرۆکەکان نە خۆیان و نە کوڕەکانیان لە پێناو خاکدا نامرن

. چونکە ئەوان خۆیان نیشتمانن
لە پێناو ئەواندا نیشتمان پەرستەکان دەمرن
هەموو کات وشەی زەبەلاح دەبیستین وەکو خەزینەی وڵات و موڵکەکانی وڵات و هەیبەتی وڵات و سەرۆکی وڵات
هەمووانیش دەمرن بۆ ئەوەی وڵات نەرووخێت
وڵات .. وڵات … وڵات

کەسیش ناپرسێت وڵات چییە؟!
ئەم چەمکە واتایی یە پیرۆزە چییە کە هەموو شتێکی بۆ دەگەڕێننەوە
و مافی خۆیەتی هەموو شتێکتان لێ بسێنێتەوە
ئایین و گیان و کەرامەت و پارووتان
ئەم پەرستراوە پیرۆزە چییە کە داوا لە خەڵکی ئەکەن برسی بن زۆ
ئەوەی ئەو تێربێت؟
و خەڵکی بمرن و ئەو بژی
و خەڵکی سووکایەتییان پێ بکرێ و ئەو کەرامەتی پارێزراو بێ
لە ڕاستیدا
وڵات پەرستراوێکی وەهمییە و هیج مانایەکی نییە جگە لە هێز و
دەسەڵاتی سەرۆکەکان
بۆ ئەوەی خەڵکی بە ملکەچی و کۆیلایەتی رازی بن پێویستە هەموو کات
پێیان بوترێ کە هەموو ئەوەی دەیکەن لە پێناو بەرژەوەندی وڵاتە
پارەکانت دەدزن و مافەکانت زەوت دەکەن دواتر پێت دەڵێن ئەوان
تەنها لە پێناو بەرژەوەندی وڵات بردوویانە
سووکایەتیت پێ دەکەن و خوێنت حەڵاڵ دەکەن و دواتر دەڵێن تەنها لە
پێناو بەرژوەندی وڵات کردوویانە
سەربازەکان لە پێناو مانەوەی خۆیان بەکاردێنن و بەرەو جەنگ
دەیانبەن، بە بیانووی پاراستنی وڵات.

گەر بە ئاشکرا بیانوتایە ئێمە دەتانکوژین و تاڵانتاندەکەین و
پارەکانتان دەبەین لە پێناوی دەسەڵاتی خۆمان هیچ کەسێک قبوڵی
نەدەکرد
دواتر ویستییان پیرۆزی و مەزنی زیاتر بەوپەرستراوە ببەخشن بۆیە
ناویان نا وڵاتی پیرۆز
بۆ نموونە لە میسر وایان لە خەڵکی کردووە لە دوایانەوە بڵێن
ئەمرین لە پێناو میسر دا
بە قوربانی میسر بین
بە ئازادی بژی میسر
ئەگەر داوا لە میسرییەکان کرابێت لە پێناو میسر بمرن؟!
دەبێت بپرسین؟ میسر چییە تا میللەت لە پێناویدا سووکایەتیپێ بکرێ
و بکوژرێ
کەواتا میسر میللەتەکەی نییە
ئەی خاکەکەیەتی؟!
ئەگەر خاکەکەی بێت.. کێ سنوورەکانی داڕشتووە؟!
خۆ زۆربەی سنووری ئەم وڵاتانە داگیرکەرە ئینگلیز و فەرەنسییەکان
دایناوە نە باپیرەی من و تۆ دایاننەناوە!!

ئەوە با بڵێین رێکەوتین لەسەر سنووری خاکیش
ئایا خەڵکی موڵکی خاکن یان خاك موڵکی خەڵکە؟!
بەڕێران ئێو زۆربەتان شوقەیەکتان نییە لەسەر ئەو خاکەی کە لەسەری دەژین، ئەوەیشی شوقە و خانووی هەیە باجەکەی دەدات وەك بڵێی بە کرێ گرتبێتی لە سەرۆکی وڵات و حکومەتەکەی
بگرە ئێمە هەموومان پارەی ئەو گۆڕەش دەدەین کە لێی دەنێژرێین
ئەی کوا ئەو خاکەی کە خۆتانی بۆ دەدەنە کوشت؟؟ ئەوانە خاکی دەوڵەتن!

خاکێك پەرستراوەکەی وڵات (سەرۆکی وڵات) دابەشی دەکاتە سەر شوێنکەوتوو و دارودەسەتەکەی بۆ ئەوەی دڵسۆزییان بەدەستبهێنێت و دابەشی دەکاتە سەر بازرگانە گەندەڵەکان و وەبەرهێنە بیانییەکان بۆ ئەوەی خۆی قازانجی لێ بکات، هەروەک چۆن قەشەکەی قورەیش قازانجی لە مانگاکە دەکرد

کەواتا وڵات خاك نییە!!
ئەی چی ما یەوە لە چەمکی وڵات کە خۆمانی بۆ دەدەینە کوشت؟!
تەنها خاوەنی بڕیار و هێز و دەسەڵات
تۆش داوات لێ کراوە برسی بی و سووکایەتی قبوڵ بکەی ل□ □ پ□ناو مانەوەیان و پاراستنی بەرژەوەندیەکانیان

وڵاتی راستەقینە میللەتە

نووسینی: جلال الجاك
وەرگێڕانی: محمد احمد محمد

سەرچاوە:
http://www.m.ahewar.org/s.asp?aid=679580&r=0

ئێرە هەرێمە یان چەند

پارێزگایەک سەر بە عێراق … سامان عەول

دابەشکردنی یەکە ئیدارییەکان و دروستکردنی هەرێمەکی بە پارێزگا، باشترین هەڵبژاردەیە بۆ چاکسازی لە سیستەمی ئیداری هەرێمی کوردستان.
باسەکەمان بەم چەند خاڵە دەست پێ دەکات:

1. لە عێراق هەرێمەک هەیە بە ناوی هەرێمی کوردستان، بەڵام عێراق پێکهاتووە لە 18 پارێزگا (هێشتا هەڵەبجە بەشێوەیەکی یاسایی نەکراوە بە پارێزگا). باشە ئەگەر دابەشکردنی شارەکانی عێراق لە دوای ساڵی 1968 تەوە بەشێوازی پارێزگایە و تا ئێستاش هەمان شێوازی ئیدارییە لە دەستوری عێراقدا چەسپێنراوە, ئەی باشە ئەم هەرێمە مانای چییە؟
2. ئەگەر موچەی کارمەندانی ئەم هەرێمە لەلایەن بەغداوە دابەش بکرێت و بەغدا لەسەر ئاستی پارێزگاکان موچەکە بنێرێت، ئەی باشە ئیتر هیچ پێویستییەکمان بەو حکومەت و پەرلەمانەی هەولێر دەبێت؟
3. ژمارەی ئەتەمبێلەکان تائێستاش هەر ناوی عێراق و ناوی پارێزگاکانە، ئەی کوا ئاماژەیەک بۆ ئەم هەرێمە؟
4. لە پەرلەمانی عێراق ژمارەی کورسییەکان بەسەر ئەم 18 پارێزگایە دابەش کراوە، نەوەک 15 پارێزگا و هەرێمەک!
5. ئایە ڕێژەی کورد لە کابینە وزارییەکانی حکومەتی عێراق بە چ پێوەرێک هەژمار کراوە؟ بە پێوەری ڕێژەی هەموو دانیشتوانی هەرێمی کوردستان، یان بە پێوەری ڕێژەی سێ پارێزگا؟
6. بەگوێرەی دەستوری عێراق (کە کورد خۆی ئەم بەندەی تێیدا چەسپاندووە) دەکرێ ئەگەر گۆڕانکاریی لە بەندەکانی دەستوری عێراق کرا، ئەوە دەبێت ریفراندەم ئەنجام بدرێت بە ڕەزامەندی گەلی عێراق لەسەر ئەو گۆڕانکارییە، هەرکات سێ پارێزگا بەزۆرینەی دەنگەکان ئەم گۆڕانکاریانەیان ڕەتکردەوە، ئەوە یاسا تازەکە هەڵدەوەشێتەوە و کاری پێناکرێت. هیچ ئاماژەیەک نییە بە هەرێمی کوردستان! بەڵکو ئەم هەرێمەش (بە ڕەزامەندی سەرکردەکانی کورد) وەک سێ پارێزگا حسابی بۆکرا بۆیە باس لە ڕەتکردنەوەی سێ پارێزگا دەکات. ئەم یاسایەش زۆر ترسناکە چونکە دەکرێت لە داهاتوودا

دەستکاری دەستور بکرێت بۆ نەهێشتنی سیستەمی فیدڕاڵی و کاتێک ڕیفراندۆمێکی لەسەر دەکرێت، ئەگەری زۆرە کە یەکێک لەم سێ پارێزگایەی هەرێم بە زۆرینەی دەنگ ڕەتی نەکەنەوە و لەم کاتەدا هەرێم دەکەوێتە ژێر هەڕەشەی نەمانەوە. بۆیە دەبوو باس لە ڕەتکردنەوەی زۆرینەی خەڵکی هەرێمی کوردستان بکرایە لە ڕیفراندۆمەکان. واتە هەموو خاکی هەرێم بەیەک ناوچە تەماشا بکرایە، بەڵام ئەوە هەر سەرکردەکانی کورد خۆیانن کە لەهیچ بوارێکدا حسابیان بۆ هەرێم نەکردووە، بەڵکو حسابیان بۆ سێ پارێزگاکەی ناو هەرێم کردووە.

ئایە هێشتا درەنگ نییە بۆ چاکسازی؟

ئەم خاڵانەی سەرەوە ئەو نەشارەزایی و تێکەڵەییەمان نیشاندەدا، کە لەگەڵ دامەزراندنی هەرێمی کوردستان لە ساڵی 1991دا پارتی و یەکێتی تێیکەوتوون و ئەگەر چارەسەری نەکەن، ئەوە زۆر بەئاسانی دەبێتە مایەی نەمانی دەسەڵاتێک کە پێیدەڵێن دەسەڵاتی هەرێمی کوردستان. چۆن؟

ئیمڕۆ ئێمە پارێزگا و شارۆچکە و شارەدێ و لادێمان هەیە. ئەوەی کە گەڵابەت ئەوەیە کە ئەم پارێزگایانە لەجێی ئەوەی سەر بە پایتەختێک بن بەناوی بەغدا، ئێستا سەر بە هەولێرن.

ئەم نموونەیەش لەوە دەچێت کە عێراق کرابێت بە دوو بەشەوە و دوو پایتەختی هەبێت، نەوەک هەرێمێک هەبێت بەناوی هەرێمی کوردستان و سەر بە دەوڵەتێک بێت بەناوی دەوڵەتی عێراق. نابێت هەم هەرێم بیت و هەم پارێزگا!

وەک لە دەستوری عێراقدا هاتووە، عێراق پێکهاتووە لە پارێزگاکان و لە هەرێم. دەبوو لەم هەرێمەدا سیستەمی پارێزگا هەڵوەشایەتەوە و هەموو شارە گەورەکانی هەرێمی کوردستان وەک سلێمانی و هەولێر و دهۆک و زاخۆ و کۆیە و سۆران و هەڵەبجە و گەرمیان و چەمچەماڵ ......هتد، لەسەر شێوازی لامەرکەزی بکرایەن بە کۆمەڵێ ناوەندێکی ئیداریی سەربەخۆ بەناوی ناوچە یان کانتۆن یان هەر ناوێکی دی . شارەدێ و لادێکانیش دابەش کرایەن بەسەر ئەم ناوچە ئیدارییانە و هەریەک لەم ناوچانە خاوەنی ئەنجومەنی شارەوانیی و سەرۆک شارەوانی خۆی بووایە کە لەڕێگای هەڵبژاردنەوە دەستنیشان بکرایەن. هەولێریش وەک پایتەختی ئەم هەرێمە پەرلەمانێکی دوو ژووی لەخۆ بگردایە(ژووری ئەندامە هەڵبژێراوەکان لەسەر ئاستی هەرێم و ژووری سەرۆک شارەوانییەکان)، لەم پەرلەمانەوە بەزۆرینەی دەنگی هەردوو ژوورەکە کەسایەتییەک بکرایە بە سەرۆکی هەرێم و ئەم کەسایەتییە

حکومەتەکی بچوکی خۆجێی دامەزراندایە، واتە پێویستی بە سەرۆک وەزیران نەدەکرد.
ئەم نەشارەزاییەی دەسەڵاتی کوردی بە سیستەمی فیدڕاڵی و چۆنێتی ئیدارەدانی هەرێم گەورەترین هەڵەشەیە بە سەر خۆدی دەسەڵاتی کوردی خۆی، چونکە هەرکاتێک بەغدا دەسەڵاتی پەیداکرد و وەک جۆرە ڕێکخستنێکی ئیداری ناوخۆیی دەتوانێت هێرش بکاتە سەر هەولێر و ئەم هەرێمە بتوێنێتەوە یان ئەنجومەنێکی کارتۆنی بۆ دانێت لەوەی سەردەمی بەعس. لەگەڵ توانەوەی دەسەڵاتی هەولێر هیچ پشێوییەک ڕوونادات، چونکە ئەم ناوچەیە تەنها سێ پارێزگایە و ئەم جارەیان دەگەڕێنەوە سەر بەغدا.
ئەبێ ئەوەش بزانین کە لە ڕووی یاساییەوە پایتەخت بۆی هەیە دەسەڵاتی خۆی فەرزکات بەسەر هەموو خاکی عێراقدا. نموونەی ئەم باسەمان هەڵەمی چیچان و کۆنفیدڕاڵی ڕوسیایە، لە سەردەمی بۆرس یاڵتسن لە ساڵی 1994دا ئەو کاتەی کە چەکدارە ئیسلامییەکانی چیچان هێزێکی گەورە بوون، توانیان چیچان وەک ناوچەیەکی سەربەخۆ لە ڕوسیا داماڵن تا فلادیمەر پۆتین بوو بە سەرۆکی ڕوسیا ولە 1999وە تا ساڵی 2009 سوپایەکی سی هەزار سەربازی نارد بۆ جەنگەکانی چیچان و سەرکەوت بە سەر هێزە سەربازەکانی چیچاندا و حکومەتەکی خۆجێی سەر بە ڕوسیای لە چیچان دامەزراند. ئەم هێرشانەی ڕوسیا بۆ سەر چیچان وەک جەنگەکی ناوخۆی تەماشا کرا کە لە چوارچێوەی شەڕی ڕوسیای فیدڕاڵ دژ بە تیرۆرستان هەژمارکرا و ئێستا ڕەمەزان قەدیرۆڤ سەرۆکی چیچانە کە کەسایەتییەکی سەر بە کرملنە لە چیچان.
هەمان ئەم سیناریۆیە دەکرێت لە عێراقەکی خاوەن سووپایەکی بەهێز و سەرۆک وەزیرانێک کە بییەوێت دەسەڵاتەکانی بەرفراوانتر بکات، ڕوبدات، بەتایبەتی لەم بارودۆخەی ئێستای ئەم هەرێمە کە خاوەن دەسەڵاتەکی تەواو شکستخواردووە و متمانەی خەڵکی لە دەست داوە و لە ڕووی ئابورییەوە بەرەو مایەپووچی دەچێت و لەدوای ڕیفراندۆمە شوومەکەوە و هەڵەکانی بەڕێوەبردنی کەرتی نەوت و غاز و بە پارەیی ئێستا هەولێر بەتەواوەتی لاوازە بەرامبەر بە بەغدا و ئەگەر لەڕێگای جەنگیشەوە نەبێت، ئەوە لە ڕێگای گفتوگۆوە بەغدا دەتوانێت زۆربەی دەسەڵاتەکان لەدەستی حکومەتەکەی هەولێر وەرگرێتەوە و ئەگەر ئاوها بڕوات ئەوە هەولێر وەک حکومەتەکی کارتۆنی بە دەسەڵات بە ماوەیەک دەمێنێتەوە و لە کۆتایدا دەچێتە ژێر ڕکێفی بەغداوە.

نەخێر هێشتا درەنگ نییە بۆ چاکسازییەکی بنەڕەتی و دانانی دەستورەکی هەمیشەی بۆ هەرێمی کوردستان لەسەر بنەمای دابەشکردنی دەسەڵاتەکان بەسەر شارە گەورەکانی هەرێم و لادانی سیستەمی

پارێزگاکان. لەم حاڵەتەدا هەموو پەیوەندییەکانی بەغدا و دەرەوەی هەرێم لەگەڵ هەولێر دەبێت و هەولێریش سەرپەرشتی ئیدارە سەربەخۆکانی شار و ناوچەکان دەکات لەڕێگای پەیوەندی نێوان سەرۆک و وەزیرەکانی هەرێم لەگەڵ سەرۆک شارەوانییەکان. ئەم سیستەمە تازەیە هەم ئەو لامەرکەزییە خراپەمان لەکۆڵ دەکاتەوە کە یەکێتی دەوڵەت لەسەر ئاستی دەسەڵاتی حیزبی دایمەزرێنێت و هەم ئەو مەرکەزییە خراپەمان لەکۆڵ دەکاتەوە کە پارتی دەیەوێت هەموو دەسەڵاتەکان بۆ خۆی قۆرخکا وهەموو حیزبەکانی تر بکاتە پاشکۆی خۆی. لەهەمان کاتدا بەغدا ناتوانێت وەک چەند پارێزگایەک تەماشات بکات و ناتوانێت بیر لەوە بکاتەوە کە پەیوەندی لەگەڵ پارێزگاکان بەڕاستەوخۆ ئەنجام بدات. دەبێت لە پەرلەمانی عێراق حساب بە هەرێم بکرێت وەک یەک ناوەندی هەڵبژاردن و لە دابەشکردنی وەزارەتەکانی کابینەی حکومەت لە بەغدا دەبێت ڕێژەیەکی تایبەت بە هەرێمەی کوردستان دیاری بکرێت بە گوێرەی ژمارەی دانیشتوانی ناو هەرێم و تەنانەت ژمارەی ئۆتۆمبێلەکانیش دەبێت تەنها ناوی عێراق و هەرێمی کوردستانی لەسەربێت لەگەڵ کۆدی شارەکانی هەرێم. لەم کاتەدا دەکرێت پارتەکانی ناو هەرێم ڕکابەرێتی لەسەر دەسەڵاتی ناو شارەوانییەکان بکەن.

ئایە ئەم سیستەمە چارەسەری قەیرانە ئابورییەکانی هەرێم دەکات؟

لە کوردستان نایەکسانییەک هەیە بەرامبەر بە چەند ناوچەیەک کە داهاتیان لە شارەکانی تر زۆرترە، بەڵام چونکە داهاتەکان دەچنەوە لای پارتی و یەکێتی، دەبینین تەنها شارەکانی هەولێر و سلێمانی بەڕێژەیەکی زۆر قازانج لە بوجەی هەرێمی کوردستان دەکەن. بۆ نموونە داهاتی گومرکی سنوری زاخۆ، یان داهاتی کارگەکانی ناوچەی بازیان، یان داهاتی نەوتی گەرمیان…هتد. ئایە ئەم ناوچانە بەقەد شاری سلێمانی و هەولێر قازانجیان لەم داهاتەی ناوچەکانی خۆیان کردووە؟ نەخێر. بۆ ئەوەی ئەم ناحەقییە نەمێنێت و جۆرە ڕوحێکی ڕکابەرێتی بخەینە نێوان ناوچەکانەوە بۆ بووژاندنەوەی کەرتی ئابوری ناوچەکان ولە کۆتایدا ئەم ڕکابەرییە دەچێتە قازانجی کەرتی ئابوری هەرێم بەگشتییەوە، دەبێت تەنها ڕێژەیەکی کەم لەم سەرچاوە ئابورییانە وەک باج بدرێت بە حکومەتی هەرێمی کوردستان و ئەو ناوچانەی کە خاوەنی سامانی سروشتین وەک نەوت و غاز، دەبێت ڕێژەیەکی کەمی وەک لە سەدا یەکی داهاتەکە بدرێتەوە بە ناوچەکە. لێرەدا حکومەتی هەرێمی کوردستان دوو سەرچاوەی دەبێت وەک داهات. یەکەم باجی ناوچەکان و دووەم بەرامبەر ڕادەستکردنی نەوت و غازی

هەرێم بە بەغدا، بەغداش بەشی هەرێم لە بوجەی گشتی عێراق ڕەوانەی هەولێر بکات.

هەر ناوچەو دەبێت خاوەنی خەزێنەی خۆی بێت. دەبێت موچەی فەرمانبەران و مامۆستایان و هەموو کەرتی خزمەتگوزاری ناوچەکە لەسەر ئەم خەزێنەیە بێت لەگەڵ بوجەی پرۆژەکانی ناو شار و لادێکانی ناوچەکە. بەم جۆرە هەر کێشەیەک ڕوویدا لە دواکەوتنی موچە یان تەواونەکردنی پرۆژەکان، ئەوە ئەنجومەنی شارەوانی و سەرۆک شارەوانی لێی بەرپرسیارن و هەر گەندەڵییەک هەبێت ئەوە لەسەر ئاستی ناوچەیەک دەبێت و زۆر بە ئاسانی دەتوانرێ ئاشکرا بکرێت، نەوەک بەم شێوازەی ئێستا کە کەس نازانێت گەندەڵییەکان کێ لێی بەرپرسیارە و خەڵکی یەخەی کێ بگرن.

ئەو داهاتەی کە حکومەتی هەرێم لە هەولێر دەستی دەکەوێت، دەتوانرێت موچەی هێزی پێشمەرگەی لێبدرێت و ئەو ناوچانەی کە داهاتە ناوخۆییەکانیان کورت دەهێنێت، لەم داهاتە پڕیکەنەوە ئەوەش لەڕێگای پێدانی بەڵگەوە کە بۆچی بوجەی ئەم ناوچەیە کورتی هێناوە.

دەتوانرێت لەهەمان بوجەی حکومەتی هەرێمەوە چەند پرۆژەیەکی ستراتیژی پێ ئەنجام بدرێت، وەک شەقامێکی فراوانی(Highway) نێوان شارەکانی هەرێم. یان چەندین پرۆژەی ستراتیژی تری وەک نەخۆشخانە و کۆمەڵە کارگەی بەسوود و پرۆژەی ژینگە و دارستان و بوارەکانی گەشتوگوزار.

بە جێبەجێکردنی ئەم سیستەمە فیدڕاڵییە، ڕێژەی وەزیرەکانی کابینەی هەرێمی کوردستان کەم دەبێتەوە بۆ چەند وەزیرێکی پێویست کە کارەکانیان لەگەڵ ئیدارە سەربەخۆکان دەبێت و چەندین پلەی کارمەندی نامێنێت کە ئێستا هەیە بەبێ ئەوەی هیچ پێویستییەک هەبێت بە هەبوونیان، وەک قایمقام و پارێزگار و سەرۆک وەزیران. واتە کۆمەڵە موچەخۆری زەبەلاح نامێنێت کە تەنها بارێکە لەسەر بوجەی گشتی هەرێمی کوردستان. ئەمەش قازانجێکی ئابوری ئەم سیستەمەیە لەئیدارەدان.

بیست و نۆ ساڵ لە حوکمڕانییەکی شکستخواردو و پڕ لە هەڵە، هەرێمی کوردستانی گەیاندووەتە ئاستێک کە متمانەی گەلەکەی لەدەست داوە و سەرکردەکانی لە بەغدا سازشبکەن بۆ ناردنی موچەی کارمەندانی ناو هەرێم و لە جێی گەڕانەوەی ناوچە دابڕاوەکان، کارمەندانی ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی خۆیان داوای ئەوە بکەن کە بگەڕێنەوە ژێر دەسەڵاتی بەغدا. بە تۆپ بارانکردنی ناوچە سنوورییەکان لەلایەن تورکیاوە و بە نەبوونی یەک هێزیی پێشمەرگە و بە لەدەستدانی هەموو شەرعییەتێک بە حوکمڕانی ئەم هەرێمە، وەک شەرعییەتی شۆڕشگێڕی و

شەرعییەتی هەڵبژاردن، ئەم چاکسازییە بنەڕەتییە زۆر پێویستە کە بەزووترین کات قسەی لەسەر بکرێت و بچێتە بواری جێبەجێکردنەوە، تا کات درەنگ نەبووە بە مانەوەی ئەم سێ پارێزگایە وەک هەرێمێک. دابەشکردنی دەسەڵات بەسەر شار و ناوچەکاندا و دروستکردنی هەرێمێکی بە پارێزگا، باشترین هەڵبژاردەیە بۆ مانەوەی هەرێمی کوردستان لە چوارچێوەی وڵاتێکدا کە ناوی عێراقە.

06.2020

شەڕابێک لە ڕەنگی خۆرەتاو … ناڵە حەسەن

ئەم شەڕابە چیتر مەستمان ناکات
نامانگەڕێنێتەوە نێو
بنار هەوارگە سەوداسەرییەکانی سەوزایی
یان / کەڵانەکانی ئاگر
شەقامەکانی بروسکە
پێدەشتەکانی ڕەشەبا
من ئارەزووی شەڕابێکی تر دەکەم
بۆنی ڕەیحانەی لێ بێت و
شین شین / وەک گۆنا خرپنەکانی خودا
زەرد زەرد / وەک سیما فریشتەییەکانی مانگ
شەرابێک لە ڕەنگی خۆرەتا و
سوور سوور / وەک مەمکەکانی هەنار
شەڕابێک لە نێو ڕووبەری ونبوون
دەفرازم بکا
تۆز و غوباری غەریبیم لێ دا تەکێنێ و
دە پێ لەڕازم بکا

شەڕابێک
سەوز سەوز / وەک پەیکەرە ڕەنگینەکەی گیا
شەڕابێک بە نێو

بەهەشت و ئەقیانوسەکان و
کڵاوەکانی شەونم و
مەملەکەتی ئەستێران دا بمگێڕێ
شەڕابێک
پشکۆی ئارەزووەکانم گەش بکاتەوە و
ئاشتم بکاتەوە لەگەڵ کچە دراوسێکانم
من چیتر
ئەم شەڕابە ناخۆمەوە
ئارەزووی شەڕابێکی تر دەکەم
شەڕابێک
ماڵە تاریکەکانی تەنیاییم
پڕ بکات لە نوور و
باڵندە و
مرۆڤە نامورادەکانیش بە سەما بهێنێ ...!

شەڕابێک
شیرین شیرین
وەک لیکی نەو دەمی
حۆری و
فریشتە و
شاژنە باڵا زڕاڤەکانی بەهەشت
شەڕابێک هێندە مەستم بکات
مەست مەست مەست
هێندە مەست
دەمارەکانی عاتیفە و
بوخچەی ئارەزووە ئیرۆسیەکانم
بخاتە سەر پشکۆکانی ئاگر
هێندە مەست
پڕمکا لە شیلەی شادومانی
بە جێژووانی
دەبەرە بریندارەکەی غوربەتم
کەپرێک لە وشە ڕۆمانسیە چاو بە فرمێسکەکان
دروست بکەم و
ئەقیانووسێک لە شیعریش
بڕژێنمە نێو کێڵکە تێنووەکانی ژیان ...!

ئایاری ٢٠١٤

دەزانن بۆ شکستیان هێنا؟ … عیماد عەلی

هۆکاری سەرەکی و بنەڕەتی شکستهێنانی دەسەڵاتی کوردستان بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە بە پێچەوانەی حەوت پرەنسیپ و بنەما بنەڕەتیەکەی غاندی رەفتاریان کردووە، بە کردەوە و تیۆری وەك پێوەری سەرکەوتنی شۆرش و دەسەڵات باوەڕیان پێ نەبووە و پێشێلیان کردووە:

1- لەشاخ و لەشار، شەڕ و سیاسەتیان بە بێ مەبدەئو بنەما و پرەنسیپ کردووە و تەنها بە ئایدۆلۆجیەتی پێچ رەفتاریان کردووە.

2- خەریکی چێژوەرگرتنی هەمەچەشنی بێ ویژدان بوون و باکیان بە حاڵی خراپی خەڵکی تر نەبووە.

3- ئەگەر بەسەر زارەکی هەوڵی مەعریفەتیان دابێت بەڵام ئەو مەعریفەتەش بەدوور بووە لە بەهاکان کە بناغەی سەرەکی حەقیقەتی هەموو مەعریفەتێکە.

4- هەرچەند بەهیچ شێوەیەك باوەڕیان بە زانست نەبووە بەڵام ئەوەی لێشی نزیك بونەتەوە دوور بووە لە دیدو بۆچون و ئامانجی مرۆڤایەتی، نەك هەر ئەوەش بەڵکو زانستیان لە زانکۆکانیش حەرام کردووە و خەڵکانێکیان خستۆتە سەر بەڕێوەبردنی ئەم سێکتەرە فڕیان بە زانستەوە نیە.

5- ئەوەی بە زەقی لەشاردا پێادەیان کردبێت؛ سەروەت و سامانێکی زەبەلاحیان بە بێ کار و هیلاکی و لەسەر حسابی خەڵکی هەژار کەڵەکەکردووە.

6- هەروەها بە هەمان شێوە لەکاتی خەباتی شار!!! بازرگانیان بە بێ ئەخلاقی کردووە و قۆرخ کاریان کردۆتە پیشەی هەمیشەیی خۆیان و حزبەکانیان.

7- بە خۆیان و ئیسلامی سیاسیشەوە بە پێچەوانەی پەروەردە و بانگەشەی ئایینی . ئیدعای عیبادەت دەکەن کەچی هیچ قوربانیەکی کەسی و حزبیان بۆ ئەوە نەداوە.

ئەمەش بۆ هەمووان روون دەبێتەوە کە سەرجەم ئەو رەفتارانە پێچەوانەی فکر و پرەنسیپە سەرەکیەکانی غاندیە ، بۆیە شکستە گەورەکەشمان لە رێگەدایە.

بێتۆیی ... بێوار

بێ تۆ
لەو عاشقە دەچم
هه موو ڕۆژێک
تادوا هەمین فارگۆنەکانی
شەمەندەفەرێک ئەگەڕێت و
ئەوەی دەیهەوێت نابینێت

لە و مردوانە ئەچم
ئێوارەیەکی پێنج شەمە
منداڵێک بەسەر سنگیاندا باز دەدات
تا دەگاتە سەر گۆڕەکەی باوکی

لەو بارانە ئەچم
کە با لولی ئەدات و ئەیکات بەهەیوانی
پیرە مێردێکی مەلولدا

لە و پیرەژنە بیرکۆڵە دەچم
هەمو شتێکی بیر چۆتەوە
ناوی کوڕە دیلەکەی ن□ بێ

لە وئازارە ئەچم کەهیچ دکتۆرێک بۆی ناشکێ
من بێ تۆ
چیم بەکەڵکی ژیان دێت..!؟

بێوار

نەشمیلە ... عەلــــی حەمەڕەشیـــــد بەرزنجی

نەشمیلە و شیرین شێوەم
جێگــەی سەرنجی ئێوەم
کە دەمبینن بەجـــــارێ
خەندە و خۆشی دەبــارێ
بۆ بابــە و دایــە گیانم
هیوای بـــــــەرزی ژیانم
بۆ بابــە و دایــە گەورەم
هۆی ئاسودەیی و خەندەم
.…
٢٠/٥/٢٠٢٠